

Продовження дослідження ми вбачаємо в подальшій корекції системи навчальних завдань і методики використання журналу.

Література

1. Попков В.А. Дидактика высшей школы / В.А. Попков, А.В. Коржуев. – М. : Академия, 2001. – 136 с.
2. Визначення та забезпечення цілей навчання у медичних вищих навчальних закладів відповідно до чинних державних стандартів та принципів Болонського процесу / В.М. Казаков, І.С. Вітенко, О.М. Талалаєнко, М.С. Каменецький, М.Б. Первак, О.В. Котлубей. – Д. : ЦМК МОЗ України, 2007. – 100 с.
3. Государственные стандарты высшего образования и аттестация качества подготовки выпускников (на примере высшего медицинского образования) / [под ред. В.Н. Казакова]. – М. ; Донецк, 2004. – 150 с.
4. Беспалько В.П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов : учеб.-метод. пособ. / В.П. Беспалько. – М. : Высшая школа, 1989. – 144 с.
5. Черных В.П. Общий практикум по органической химии / В.П. Черных. – Харьков : Изд-во НФАУ ; Золотые страницы, 2002. – С. 151–155.
6. Сборник тестов по органической химии / [под ред. В.П. Черных]. – Харьков, 2005. – С. 5–19.

СТУКАЛО О.А.

КОМУНІКАТИВНІ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Більшість учених стверджує, що особистість викладача – це головний, системоутворювальний блок професійної компетенції педагога, який визначає характер цілей і завдань педагогічної діяльності. Це система його ціннісних орієнтацій, мотивів і стилю індивідуальної діяльності та спілкування. Вона визначає унікальність і неповторність людини. У структуру особистості викладача входять такі якості, як спрямованість і мотивація. Особистість визначають і педагогічні здібності, які забезпечують успішне виконання роботи. Важливу роль у формуванні особистості викладача відіграють його комунікативні якості. Комунікативні якості ми розглядаємо, виходячи з визначення спілкування як процесу обміну між людьми певними результатами їх психічної та духовної діяльності: засвоєною інформацією, думками, судженнями, оцінками, почуттями й настановами [6, с. 196].

Комунікативні якості викладача є основним видом, засобом реалізації професійної діяльності педагога. Багато труднощів і невдач у педагогічній діяльності зумовлено саме недоліками у сфері професійно-педагогічного спілкування, яке являє собою систему прийомів і засобів, що реалізують цілі та завдання педагогічної діяльності й організують, спрямовують соціально-психологічну взаємодію викладача та студента. При цьому в структурі професійно-педагогічного спілкування визначають три компоненти: 1) когнітивний (пізнавальний) – пов'язаний з процесом прийому та передачі інформації, що здійснюється вербальними засобами; 2) афективний (емоційний) – відтворює спілкування як процес обміну та регуляції на емоційному рівні; 3) поведінковий (практичний) – пов'язаний з процесом взаємної регуляції дій, поведінки партнерів по взаємодії. З цією структурою погоджуються такі науковці, як М.М. Обозов, Я.Л. Коломінський, Б.Ф. Ломов та ін.

Їхні погляди знайшли своє продовження у дослідженнях науковців, які висловили свої думки щодо головних складових комунікативних якостей викладача. У підсистему комунікативних якостей викладача науковці включають: емпатію і професійну рефлексію (А.О. Деркач); контактність, уміння вислухати (Т.С. Воропаєва); тактовність, реактивність (М.П. Єрастов); справедливість, чуйність (В.О. Сластьонін); гнучкість і делікатність, спрямованість на відкрите спілкування, здатність швидко встановлювати контакт та красномовність (М.А. Галагузова); соціальну сміливість (В.М. Келасьєв).

Проте недостатньо вивченим залишається питання впливу цих якостей на ефективність спілкування.

Мета статті – розглянути вплив комунікативних якостей викладача на ефективність професійного спілкування.

Спираючись на розуміння професійних комунікативних якостей викладача як сукупності індивідуальних особливостей особистості спеціаліста, котрі впливають на ефективність професійної діяльності й сприяють продуктивній взаємодії (М.М. Обозов, Р.Л. Кричевський, Я.Л. Коломінський), вважаємо, що викладач ВНЗ постає перед студентами не тільки як фахівець, а і як керівник процесу спілкування. Його репутація, авторитет, престиж значною мірою залежать від уміння спілкуватися, відчувати не тільки аудиторію, а й окремого студента. Особливі труднощі в налагодженні педагогічного спілкування, взаємовідносин зі студентами у сфері особистісних контактів відчувають викладачі-початківці. Для того, щоб оволодіти високим рівнем професійно-педагогічного спілкування, треба глибоко вивчити його психологічні й змістові основи.

Комунікативні якості визначають рівень продуктивності процесу взаємодії суб'єктів. Залежно від окремих функцій, що реалізують ці характеристики особистості педагога в комунікативній діяльності, Н.П. Волкова пропонує таку їх класифікацію:

- управлінські – організація навчально-виховного процесу, здатність стимулювати студента на розвиток власних сил і здібностей;
- інформативні – якості, які відповідають за безпосередньо передані знання;
- емотивні – емпатійність, чуйність, тактовність, делікатність;
- фактичні – якості, які відповідають за встановлення і підтримку взаємодії.

Науковці виділяють такі засоби педагогічної комунікації: діяльність і поведінка людей; мова; невербальні форми передачі інформації; навчальні і наочні приладдя; технічні засоби навчання і контролю; зовнішність викладача (конституція тіла, виразність обличчя, тембр і сила голосу, зачіска й одяг тощо) [1, с. 16].

У зв'язку із цим комунікативність викладача є професійно значущою за своєю роллю.

Комунікативні якості залежно від виду комунікативної діяльності поділяють на вербальні, що характеризують мовну культуру спеціаліста, та невербальні, які характеризують уміння використовувати немовні засоби, емоційну культуру, вміння управляти своїм темпераментом.

Усі ці комунікативні якості реалізуються на основі актуалізації характеристик – механізмів, від успішності відтворення яких, насамперед з боку педагога як головного суб'єкта процесу взаємодії, залежить результат професійного спілкування. Отже, такі професійні комунікативні якості, як рефлексія, емпатія, ідентифікація та децентрація розуміються як основні характеристики, що відповідають за

встановлення особливого стану суб'єкта, без якого неможливе спілкування між викладачем і студентом.

Якщо розглядати такі комунікативні якості як емпатія і рефлексія, то можна відзначити, що більшість учених зараховують її у ранг професійних якостей спеціаліста (Т.П. Гаврилова, А.О. Деркач, Р.Л. Кричевський).

Емпатію розуміють як емоційний стан або особливого роду емоцію, зміст якої є відображене емпатом ставлення людини, яка переживає, до об'єктивної дійсності, що виражене в тих самих почуттях і виявляється зовнішньо у формах експресії, подібних експресії людини, яка переживає [5, с. 86].

Виділяють три види емпатії: емоційна емпатія (заснована на механізмах проєкції та імітації моторних і афективних реакцій іншої людини), когнітивна емпатія (базується на інтелектуальних процесах), предикативна емпатія (виявляється в спроможності людини прогнозувати афективні реакції іншого в конкретних ситуаціях) [7, с. 463].

Емпатичні переживання можуть бути адекватними або неадекватними переживанням об'єкта емпатії. У реальному житті емпатичні переживання можуть бути реакцією не тільки на те, що спостерігається, а й на уявлення особистістю переживання інших людей, яких індивід не сприймає безпосередньо.

Таким чином, специфіка емпатії полягає в її емоційній природі, а змістом емпатії можна вважати відображене ставлення того, хто співчуває кому-небудь, виражене в почуттях, ідентичних почуттям цієї людини, яка переживає.

Наступною комунікативною якістю педагога є ідентифікація, під якою розуміємо процес і результат неусвідомленого уподібнення, ототожнення суб'єкта з іншим суб'єктом, групою, зразком; або схожість поведінкових або особистісних характеристик іншої особи як реальне їхнє відтворення або в подібних поведінкових актах, або в символічних еквівалентах поведінки [7, с. 130].

Виділяють такі особливості ідентифікації. Ідентифікація – генералізований і поширений на багато ситуацій процес, при якому різні типи поведінки відтворюються в безлічі ситуацій. Вона також є постійним процесом, що має місце й за відсутності моделі. Ідентифікація передбачає відтворення таких типів поведінки, які є символічними еквівалентами поведінки, що демонструється моделлю. Також важливим є той факт, що змодельована поведінка в ідентифікації спонукається внутрішніми мотивами індивіда. Ідентифікація характеризується не сліпою імітацією поведінки, а засвоєнням мотивації вчинків моделі.

Сутність ідентифікації полягає в ототожненні суб'єктом себе з іншим суб'єктом на основі сталого емоційного зв'язку, а також включення у свій внутрішній світ і прийняття як власних норм, цінностей, зразків.

Рефлексія, що являє собою механізм соціальної перцепції, розглядають як усвідомлення особистістю того, як вона сприймається партнером по спілкуванню. Це виступає не просто знанням іншого або розумінням іншого, а й знанням того, як інший розуміє його; це подвійний процес дзеркального взаємовідображення партнерів спілкування. Рефлексія є глибоким, послідовним взаємовідображенням, зміст якого полягає у відтворенні внутрішнього світу партнера по взаємодії.

У психолого-педагогічних дослідженнях рефлексія трактується або в інтелектуальному контексті – як компонент теоретичного мислення функціонування якого забезпечується контролем та оцінюванням власних дій (В.В. Давидов, О.З. Зак); або в особистісному контексті – як самосвідомість (Л.С. Виготський) і самоаналіз, пов'я-

заний зі спілкуванням (О.М. Матюшкін), рефлексивними очікуваннями (Н.І. Гуткіна); як оцінювання, осмислення наслідків власних дій з погляду їх значущості для діяльності, спілкування та самосвідомості особистості (В.О. Петровський).

Як складний процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних фактів і станів, усвідомлення особистістю того, як вона сприймається й оцінюється іншими, рефлексія включає в себе декілька позицій, які характеризують взаємне відображення суб'єктів: сам суб'єкт, який він є в дійсності; суб'єкт, яким він бачить сам себе; суб'єкт, яким він сприймається іншим суб'єктом; ті самі три позиції, але з боку іншого суб'єкта [7, с. 341].

Таким чином, рефлексія є процесом подвійного, дзеркального взаємовідображення суб'єктами один одного, змістом якого виступає відтворення, репродукція особливостей один одного.

Останнім механізмом соціальної перцепції та професійною комунікативною якістю педагога є децентрація. Цей термін був введений Ж. Піаже, який під цим поняттям розумів здатність особистості змінити власні розмовні позиції.

Децентрація як особистісна властивість являє собою здатність людини стати на позицію партнера по взаємодії і координувати її зі своєю власною позицією. Джерелом децентрації виступає безпосереднє спілкування, у ході якого відбувається зіткнення суперечливих точок зору, що спонукає суб'єкта до перетворення значення понять і уявлень у власній позиції.

Децентрація властива кожній людині. Засобом розвитку або формування децентрації є взаємодія людей, у процесі якої відбувається часте переключення партнерів з однієї ролі на іншу.

Оскільки за своєю змістовною структурою децентрація полягає в зміні первинної позиції, в результаті якої здійснюється ототожнення індивіда, його позиції з іншою людиною, та зміні перспективи, яка виникає внаслідок зміни позиції, можна припустити, що чим більша різниця між особистою позицією індивіда та позицією іншої людини, з якою відбувається комунікація, тим складніше буде відбуватися децентрація.

Вважається, що проблема визначення перелічених чотирьох професійних комунікативних якостей полягає в тому, що в науковій літературі недостатньо визначені критерії розмежування емпатії, ідентифікації, рефлексії та децентрації. Наприклад, деякі вчені трактують ідентифікацію як емпатію. Однозначно стверджувати про співвідносність цих механізмів соціальної перцепції можна тільки за результатами спеціальних досліджень, які б розглядали їх природу. Проте більшість дослідників (Т.Є. Гура, Я.Л. Коломінський, А.А. Реан) схиляються до думки, що ці механізми є рівнозначними, адже вони здатні взаємодоповнювати один одного за певних умов. У процесі професійної децентрації викладача можна помітити його професійну емпатію, що відповідає за співчуття переживанням учня та ідентифікацію його проблем, труднощів.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що всі зазначені професійні комунікативні якості викладача – емпатія, рефлексія, децентрація та ідентифікація – є рівнозначними і взаємопов'язаними; вони забезпечують ефективність професійної педагогічної діяльності, сприятливі умови для розвитку та формування особистості майбутнього фахівця, його успішного пристосування до різних умов професійної діяльності.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогічні комунікації / Н.П. Волкова. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – 128 с.
2. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності : навч. посіб. / О.І. Гура – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
3. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
4. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Н.Н. Обозов. – К. : Лыбидь, 1990. – 192 с.
5. Пашукова Т.И. О механизмах эмпатии и некоторых ее психических корреляторах / Т.И. Пашукова // Вопросы психологии межличностного познания и общения. – Краснодар : Куб. ун-т, 1983. – С. 86–92.
6. Подоляк Л.Г. Психология вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К. : Філ-студія, 2006. – 320 с.
7. Психология : словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

СУМКІНА Т.О.

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ

У швидкозмінній економічній ситуації відбувається стрімка зміна процесів виробництва на основі впровадження нових сучасних технологій, що зумовлює необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців. В умовах жорсткої конкуренції сучасний фахівець повинен володіти глибокими професійними знаннями, оперативно реагувати на зміни в суспільстві, бути готовим до прийняття оптимальних відповідальних рішень.

Аналіз освітніх програм підготовки фахівців економічного профілю показує, що формування готовності до прийняття рішень починається на старших курсах у рамках спеціальних дисциплін. При цьому потенціал загальноосвітніх дисциплін, особливо математичних, практично не використовується. Проте саме математичні дисципліни розвивають уміння аналізувати зміст поставленого завдання, здійснювати пошук методів і способів виходу з невизначеної ситуації, вибирати оптимальне рішення, оцінювати ефективність прийнятого рішення. Крім того, розвиваються інтелектуально-евристичні, інтуїтивні здібності особи: генерувати ідеї і розробляти оригінальні підходи і стратегії; переносити знання і вміння в нові ситуації.

Для глибокого і повного оволодіння матеріалом вузівських навчальних програм студентам необхідно постійно вдосконалювати свої знання, виробляти навички дослідника, активізувати пізнавальну діяльність. Традиційна форма навчання не забезпечує формування у студентів умінь і навичок самостійної пізнавальної активності, не стимулює творчу навчально-пізнавальну діяльність. Тому актуальною на сьогодні залишається проблема розвитку творчої активності студентів, організації їх самостійної роботи, адаптації до нових умов навчання.

Проблема формування й розвитку пізнавальної активності, в тому числі і при вивченні математики, досліджена в працях зарубіжних вчених, таких як Л.П. Аристота, Ю.К. Бабанський, Д.В. Вількєєв, І.І. Ільєсов, І.В. Калашніков, В.В. Краєвський, Л.Д. Кудрявцев, І.Я. Лернер, Дж. Малаті, Г.І. Щукін та інших. Серед українських науковців цим питанням займалися М.Я. Ігнатенко, З.І. Слєпкань, Ю.В. Триус.